

ТЪЛКУВАТЕЛНО РЕШЕНИЕ

1/2023

София, 21.02.2024 година

Върховен касационен съд на Република България, Общо събрание на Търговска колегия, в съдебно заседание на 7 февруари 2024 год., в състав:

ПРЕДСЕДАТЕЛ на ОСТК,
ЗАМ. ПРЕДСЕДАТЕЛ НА ВКС И
РЪКОВОДИТЕЛ НА ТЪРГОВСКА КОЛЕГИЯ:
ЕВГЕНИЙ СТАЙКОВ

ПРЕДСЕДАТЕЛИ:
ЕМИЛИЯ ВАСИЛЕВА
ТОТКА КАЛЧЕВА

ЧЛЕНОВЕ:

1. ЕЛЕОНОРА ЧАНАЧЕВА	14. АНЖЕЛИНА ХРИСТОВА
2. КАМЕЛИЯ ЕФРЕМОВА	15. ВАСИЛ ХРИСТАКИЕВ
3. БОНКА ЙОНКОВА	16. ГАЛИНА ИВАНОВА
4. БОЯН БАЛЕВСКИ	17. ДЕСИСЛАВА ДОБРЕВА
5. ИРИНА ПЕТРОВА	18. ИВАЙЛО МЛАДЕНОВ
6. КОСТАДИНКА НЕДКОВА	19. АННА НЕНОВА
7. ПЕТЯ ХОРОЗОВА	20. ЗОРНИЦА ХАЙДУКОВА
8. АННА БАЕВА	21. ИВАНКА АНГЕЛОВА
9. ВЕРОНИКА НИКОЛОВА	22. ИВО ДИМИТРОВ
10. НИКОЛАЙ МАРКОВ	23. ЕЛЕНА АРНАУЧКОВА
11. КРИСТИЯНА ГЕНКОВСКА	24. МИРОСЛАВА КАЦАРСКА
12. ЛЮДМИЛА ЦОЛОВА	25. МАРИЯ БОЙЧЕВА
13. МАДЛЕНА ЖЕЛЕВА	

при участието на секретаря Красимира Ковачка
постави на разглеждане тълкувателно дело № 1/2023 г.
на Общото събрание на Търговска колегия
докладвано от съдия ЕВГЕНИЙ СТАЙКОВ

Тълкувателно дело № 1/2023 г. по описа на ОСТК на ВКС е образувано по разпореждане на председателя на ВКС от 13.04.2023 г. на основание чл. 124, ал. 1, т. 1, чл. 125 и чл. 128, ал. 1 ЗСВ за приемане на тълкувателно решение от Общото събрание на Търговската колегия на

Върховния касационен съд по следните въпроси, поставени в предложението на председателя на Висшия адвокатски съвет:

1. *„Компетентен ли е арбитражният съд при прехвърляне на вземане да разглежда и решава спорове между приобретателя на вземането и длъжника на това вземане по силата на арбитражно споразумение/клауза, сключена между прехвърлителя и длъжника?“*

2. *„За сключване на арбитражно споразумение, което е част от материалноправния договор, достатъчно ли е упълномощаването за сключване на този договор, или е необходимо и изрично овластяване за сключване на арбитражното споразумение?“*

1. Налице е противоречиво разрешаване от различни състави на Търговската колегия на Върховния касационен съд на посочения първи процесуалноправен въпрос със застъпени две противоположни становища.

В една група решения се приема, че при прехвърляне на вземане арбитражният съд не е компетентен да разглежда и решава спорове между приобретателя на вземането и длъжника на това вземане по силата на арбитражна клауза, сключена между прехвърлителя и длъжника. Застъпва се становището, че тъй като арбитражното споразумение има относително самостоятелен характер спрямо договора, в който е инкорпорирано, то е подчинено на отделен правен режим. Подчертава се, че правата и задълженията на страните по материалното правоотношение са различни от правата и задълженията по арбитражното споразумение, поради което не може да се приеме, че арбитражната клауза представлява акцесорно право или право с обезпечителен характер спрямо вземането, предмет на осъщественото прехвърляне.

В друга група решения на Търговската колегия на ВКС се приема, че при прехвърляне на вземане арбитражният съд е компетентен да разгледа и решава спорове между приобретателя на вземането и длъжника на това вземане по силата на арбитражно споразумение, сключено между прехвърлителя и длъжника. В тях се посочва, че при прехвърляне на вземане, наред с вземането, привилегиите, обезпеченията и другите му принадлежности, цесионерът придобива и правото на защита на прехвърленото му материално право. С оглед обусловеността на арбитражната клауза от наличието на материално правоотношение, по което е възникнал или може да възникне спор, се обосновава изводът, че арбитражното споразумение следва да бъде прието за принадлежност на прехвърленото материално право.

Общото събрание на Търговската колегия на Върховния касационен съд намира за правилно становището, застъпено във втората група решения. Съображенията за това са следните:

Съгласно легалното определение в чл. 7, ал. 1 от Закона за международния търговски арбитраж арбитражното споразумение е съгласието на страните да възложат на арбитраж да реши всички или някои спорове, които могат да възникнат или са възникнали между тях относно определено договорно или извъндоговорно правоотношение. Според чл. 19, ал. 2 ЗМТА арбитражното споразумение, включено в договор, е независимо от другите негови уговорки, като нищожността на договора не означава сама по себе си недействителност и на съдържащото се в него арбитражно споразумение.

Посочената по-горе законова регламентация на арбитражното споразумение, инкорпорирано в договора като арбитражна клауза, обуславя правната характеристика на арбитражното споразумение като институт едновременно на материалното и на процесуалното право. От една страна, то трябва да отговоря на всички законови изисквания за валидност на един материалноправен договор, а от друга страна – неговите последици, изразяващи се в десезиране на държавния съд със споровете между страните, са от процесуално естество.

Според разпоредбата на чл. 99, ал. 2 ЗЗД при частното правоприемство, каквото е при цесията, върху приобретателя преминава прехвърлимото материално право заедно с принадлежностите му, ако не е уговорено противното. Наред с вземането, привилегиите, обезпеченията и другите му принадлежности, цесионерът придобива и правото на защита на прехвърленото му материално право. Въпреки прогласената в закона самостоятелност на арбитражното споразумение, арбитражното споразумение е зависимо от прехвърленото право, чиято защита осигурява. Задължителна предпоставка за сключване на арбитражното споразумение е наличието на материално правоотношение, по което да е възникнал или може да възникне спор. Доколкото в резултат на арбитражното споразумение се десезира държавният съд – чл. 8, ал. 1 ЗМТА, и се възлага на арбитража да разреши спора, свързан с вземането – предмет на цесията, това споразумение обслужва вземането и способства за неговата реализация. За разлика от основния материален договор, арбитражното споразумение няма за цел да създаде, уреди, прекрати, допълни или измени една правна връзка. То има само една цел – да предвиди правораздавателната власт на арбитража при разглеждането и решаването на спор, произтичащ от материалното правоотношение.

Макар да притежава характеристиката на самостоятелен процесуален договор, арбитражното споразумение следва да бъде прието за принадлежност на прехвърленото материално право. Понятието „принадлежност“ в разпоредбата на чл. 99, ал. 2 ЗЗД е обобщаващо, а изброяването в същата – неизчерпателно. При липсата на дефиниция за понятието „принадлежност“, за квалифицирането на определено право

като принадлежност следва да се изхожда от конкретния случай. Аналогично на разяснението, дадено в Тълкувателно решение № 2/26.03.2021 г. по тълк. д. № 2/2019 г. на ОСГТК на ВКС, че потестативното право на иск по чл. 135 ЗЗД е предявимо от цесионера именно като принадлежност на цедираното вземане, то следва, че арбитражното споразумение също има качеството на принадлежност, обслужвайки събирането на кредиторското вземане. Съдебната практика възприема и други „принадлежности“, прехвърлими с вземането при цесия, посочени в същото тълкувателно решение: правото на задържане – срещу вземане от подобрения на вещь от цедента до тяхното изплащане от длъжника; правото на избор на предмета при алтернативни задължения; правото за предявяване на предсрочна изискуемост съгласно клаузите на сключения между цедент и длъжник договор – всички относими към събирането на вземането и др. В правната теория като принадлежност се възприемат също потестативното право по чл. 134 ЗЗД, както и правото на неустойка съгласно уговореното в материалноправния договор. Общото в характеристиката на посочените принадлежности е, че се касае за отнапред съществуващи спрямо цесията права или следващи от закона положения, обслужващи вземането и способстващи неговото реализиране.

В обективното национално право не съществува разпоредба, която да ограничава прехвърлянето на арбитражната клауза или да въвежда допълнителни изисквания за прехвърлянето ѝ, неспазването на които би могло да бъде основание да се приеме, че при договора за цесия арбитражната клауза не се прехвърля. Напротив, съгласно разпоредбата на чл. 99, ал. 2 ЗЗД принадлежностите към вземането преминават върху новия кредитор, освен ако не е уговорено противното. В същия смисъл е и международната арбитражна практика, в която се приема постановката, че арбитражната клауза се прехвърля заедно с материалния договор, освен ако с договора е изключено такова прехвърляне. Принципът, че договор, сключен между две лица, не може нито да ползва, нито да вреди на трето лице (*res inter alios acta*), не е основателен аргумент за отричане качеството на арбитражната клауза на принадлежност към прехвърляемото материално право. Както уговорените между страните по материалноправния договор обезпечения преминават към цесионера, без да е необходимо той да ги учредява наново, така преминава и арбитражната клауза към цесионера поради акцесорния си характер спрямо вземането.

С цедиране на вземането се променя единствено личността на кредитора, но изборът на арбитраж не се прави с оглед личността на кредитора *intuitu personae*, а с оглед доверието в конкретно избрания арбитраж и предпочитането му като способ за осъществяване на процесуалноправна защита. Не са изключение случаите, при които арбитражната клауза обуславя интереса на цесионера от придобиване на

вземането с оглед определени предимства на арбитражното производство пред съдебното разрешаване на спорове и пригодността му за целите на търговския оборот. Принципно смяната на кредитора не поставя длъжника в по-тежко положение по отношение материалното правоотношение. Обратно, преминаването при цесия на уговорките, свързани с разрешаването на спорове, постигнати между първоначалните страни по договора, гарантира предвидимост в отношенията между съконтрагентите и отговаря на волята на цедента и на длъжника, които очакват, че споровете ще бъдат разрешени чрез уговорения между тях арбитраж. Сключвайки арбитражната клауза, участващият в търговския оборот длъжник е приел арбитражния ред за решаване на споровете по материалното правоотношение, като обстоятелството, че с прехвърляне на вземането се променя личността на кредитора, не би следвало да го поставя в различно положение, още повече че съдържанието на правоотношението се запазва и длъжникът има срещу цесионера същите възражения, които е имал и срещу цедента. Ако се възприеме виждането, че арбитражното споразумение не подлежи на прехвърляне заедно с цедираното вземане, първоначалният кредитор би могъл едностранно чрез прехвърляне на вземането да дерогира действието на арбитражната клауза, инкорпорирана в договора, въпреки волята на длъжника. Правото на защита на потребителите при наложена им от кредитора – търговец, арбитражна клауза е защитено с разпоредбата на чл. 19, ал. 1 ГПК, изключваща арбитражируемостта на имуществен спор, по който една от страните е потребител.

От изложеното по-горе следва, че с прехвърлянето на вземането на нов кредитор и с уведомяване на длъжника за цесията арбитражната клауза, включена в материалния договор, запазва действието си при бъдещ спор между цесионера и длъжника. Ето защо арбитражният съд е компетентен да разгледа споровете между тях в случаите, когато арбитражното споразумение отговаря на всички законови изисквания за неговата валидност и модалитети.

2. В практиката на Търговската колегия на Върховния касационен съд има противоречие при разрешаването на втория материалноправен въпрос, във връзка с който е образувано настоящото тълкувателно дело.

В една група решения се приема, че за сключване на арбитражно споразумение, което е част от материалноправния договор, е необходимо изрично овластяване на пълномощника за сключване на арбитражно споразумение. Акцент се поставя върху характера на арбитражната клауза като самостоятелен процесуален договор, за чиято валидност се изисква писмена форма. Посочва се, че тъй като съгласно чл. 39, ал. 1 ЗЗД обемът на представителната власт се определя от това, което упълномощителят е изявил, т. е. от това, което е отразено в пълномощното като писмен акт, материализиращ упълномощителната сделка, следва да се приеме, че при

липса на изразена воля на страните в писмена форма за отнасяне пред арбитраж на споровете между тях, възникнали във връзка с материалноправния договор, липсва и учредяване на представителна власт на пълномощника за сключване на арбитражно споразумение.

В друга група решения се застъпва противоположното становище, че за сключване на арбитражно споразумение, което е част от материалноправния договор, е достатъчно упълномощаването за сключване на този договор, без да е необходимо изрично овластяване за сключване на арбитражното споразумение. В тези решения е отразено, че изискването за изрично пълномощно за сключване на арбитражно споразумение, при липса на законоустановено изискване за това, е в противоречие с постановките в т. 1 на Тълкувателно решение № 5/12.12.2016 г. по тълк. д. № 5/2014 г. на ОСГТК на ВКС. Формиран е извод, че при липсата на ограничения на обема на представителната власт, съдържащи се в пълномощното, тя включва възможност за пълномощника сам да избира и да договаря всички елементи от съдържанието на материалноправния договор, включително и на свързаното с него арбитражно споразумение.

Общото събрание на Търговската колегия на Върховния касационен съд намира за правилно становището, застъпено във втората група решения, по следните съображения:

Въпреки самостоятелния си характер и специфично съдържание, арбитражното споразумение се сключва винаги във връзка с евентуален или вече съществуващ спор по конкретно правоотношение. Липсва правна норма, която да изисква за валидността и за пораждаване правните последици на сключена от пълномощник арбитражна клауза, инкорпорирана в материалноправния договор, необходимост пълномощникът да е бил изрично упълномощен да уговаря споразумение за арбитраж. Случаите, в които за извършване на определени правни действия чрез пълномощник се изисква изрично пълномощно, по правило са уредени със закон – напр. чл. 34, ал. 2 и ал. 3 ГПК, чл. 22, ал. 2 ТЗ, чл. 137, ал. 6 ТЗ, чл. 670, ал. 1 ТЗ и др. Разпоредбите на чл. 19 ГПК и на чл. 7 ЗМТА, които уреждат арбитражното споразумение като предпоставка за подведомственост на спора на арбитражните съдилища, за компетентността на арбитражния орган и за стабилитета на арбитражното решение, както и останалите разпоредби на ЗМТА, не предвиждат за сключване на арбитражно споразумение от пълномощник да е необходимо изрично пълномощно.

Необходимост от изрично пълномощно за уговаряне на споразумение за арбитраж от пълномощник не може да бъде изведена и от общите разпоредби на чл. 36 – чл. 42 ЗЗД, в частта относно института на доброволното представителство, произтичащо от упълномощаване. При липса на оспорване на представителната власт на пълномощника за

сключването на материалноправния договор и при отсъствието на закрепено в закон изискване учредяването на представителна власт за сключване на арбитражно споразумение да се извършва с изрично пълномощно, обуславянето на валидността на арбитражното споразумение от наличието на изрично пълномощно би било извън закона (*extra legem*). От изложеното следва, че учредяването на представителна власт по повод на материалноправния договор, т. е. на материалното правоотношение, неминуемо включва и учредяване на представителна власт за уговаряне на арбитражно споразумение с цел разрешаване на произтичащите от това правоотношение спорове.

Становището, че за сключване на арбитражно споразумение, което е част от материалноправния договор, е достатъчно упълномощаването за сключване на този договор, без да е необходимо изрично овластяване за сключване на арбитражното споразумение, изцяло съответства на постановките в т. 1 от Тълкувателно решение № 5/12.12.2016 г. по тълк. д. № 5/2014 г. на ОСГТК на ВКС, в която е даден отговор на противоречиво разрешавания от съдилищата въпрос какво трябва да е необходимото съдържание на пълномощното, за да е налице валидно разпореждане с имущество на упълномощителя. Разрешенията в тълкувателното решение се отнасят и за арбитражното споразумение, независимо от характера му на процесуален договор, доколкото отразяват принципната позиция на ОСГТК на ВКС, че е недопустимо да се поставят особени изисквания към формата и съдържанието на пълномощното, ако такива не са предвидени в закона. В мотивите към т. 1 от тълкувателното решение са застъпени следните принципни постановки: при възприетия от законодателя в общата уредба на упълномощаването принцип на свободата на договаряне, за да е налице упълномощаване с последиците по чл. 36, ал. 2 ЗЗД, е достатъчно в пълномощното ясно и еднозначно да е изразена волята на упълномощителя за извършване на разпоредителни правни сделки или действия от негово име чрез избрания негов пълномощник; само когато правна норма изрично установява определени изисквания относно необходимото съдържание на даден вид пълномощно, то следва да отговаря на тези изисквания; по пътя на тълкуването на закона не биха могли да се поставят други изисквания към съдържанието на пълномощното за извършване на разпоредителни сделки и действия, тъй като такова тълкуване е без нормативна опора; упълномощаването е винаги валидно, стига да не нарушава изрично повелителна норма или да не накърнява добрите нрави, като рискът, който упълномощителят поема, избирайки своя пълномощник и очертавайки обема и границите на учредената му представителна власт, следва да се поеме от самия него и е неоправдано рискът да се възлага на третото лице, което е действало добросъвестно. Отнесени към поставения в настоящото тълкувателно дело въпрос, посочените по-горе разрешения подкрепят извода, че обвързването на валидността на сключеното от пълномощник

арбитражно споразумение с особени изисквания за изричен характер на пълномощното, каквито не са уредени законодателно, е в разрез с буквата и с духа на закона.

Арбитражното споразумение не може да се квалифицира като разпоредително процесуално действие и съответно за него да се приложи по аналогия режимът на упълномощаването за извършването на такъв вид действия, уреден в чл. 34, ал. 3 ГПК, съгласно който упълномощаването следва да е изрично. Арбитражното споразумение не съдържа отказ от правото на иск, защото, сключвайки го, страните не се отказват от правото си да получат решение по възникналия между тях правен спор.

Съгласно общата разпоредба на чл. 39, ал. 1 ЗЗД, приложима към арбитражното споразумение, обемът на представителната власт на пълномощника спрямо третите лица се определя според това, което упълномощителят е изявил. При липсата на ограничения на обема на представителната власт за сключване на материалноправния договор, тя включва възможността за пълномощника да избира и да договаря във всяка насока, по отношение на която не е ограничен с пълномощното – включително за отнасяне на евентуален бъдещ спор пред арбитраж относно материалното правоотношение, предмет на договора. В зависимост от степента на доверие, което упълномощителят има към своя представител, той може изрично да изключи от обема на представителната му власт сключването на арбитражно споразумение. Налице са достатъчно законово уредени защитни механизми, гарантиращи, че интересът на упълномощителя ще бъде съхранен, а не застрашен, ако той не е изрично посочил, че овластява своя пълномощник да сключи арбитражно споразумение. Такива надеждни защитни механизми са уредени в чл. 38 и чл. 40 ЗЗД, които целят именно да бъде защитен представляваният от евентуална злоупотреба с доверието му, извършена от пълномощника, било като се договаря сам със себе си, било като се сговаря с трето лице във вреда на представлявания. Ето защо за валидността и за пораждаване на правните последици на арбитражното споразумение е достатъчно пълномощникът да е упълномощен писмено от упълномощителя да извършва съвместими с повелителните норми и с добрите нрави правни действия, в чийто обхват попада материалното правоотношение, по повод на което е уговорен арбитраж, освен когато с пълномощното е изключено правото на пълномощника да уговаря арбитраж.

По изложените съображения, на основание чл. 124, ал. 1, т. 2 от Закона за съдебната власт, Общото събрание на Търговската колегия на Върховния касационен съд на Република България

РЕШИ:

Арбитражният съд е компетентен при прехвърляне на вземане да разгледа и решава спорове между приобретателя на вземането и длъжника на това вземане по силата на арбитражно споразумение/клауза, сключени между прехвърлителя и длъжника.

За сключване на арбитражно споразумение, което е част от материалноправния договор, е достатъчно упълномощаването за сключване на този договор, без да е необходимо изрично овластяване за сключване на арбитражното споразумение.

ПРЕДСЕДАТЕЛ на ОСТК,
ЗАМ. ПРЕДСЕДАТЕЛ НА ВКС И
РЪКОВОДИТЕЛ НА ТЪРГОВСКА КОЛЕГИЯ:

ЕВГЕНИЙ СТАЙКОВ

ПРЕДСЕДАТЕЛИ НА ОТДЕЛЕНИЯ:

ЕМИЛИЯ ВАСИЛЕВА.....

ТОТКА КАЛЧЕВА.....

ЧЛЕНОВЕ:

1. ЕЛЕОНОРА ЧАНАЧЕВА.....	14. АНЖЕЛИНА ХРИСТОВА.....
2. КАМЕЛИЯ ЕФРЕМОВА.....	15. ВАСИЛ ХРИСТАКИЕВ.....
3. БОНКА ЙОНКОВА	16. ГАЛИНА ИВАНОВА.....
4. БОЯН БАЛЕВСКИ.....	17. ДЕСИСЛАВА ДОБРЕВА.....
5. ИРИНА ПЕТРОВА.....	18. ИВАЙЛО МЛАДЕНОВ.....
6. КОСТАДИНКА НЕДКОВА.....	19. АННА НЕНОВА.....
7. ПЕТЯ ХОРОЗОВА.....	20. ЗОРНИЦА ХАЙДУКОВА.....
8. АННА БАЕВА.....	21. ИВАНКА АНГЕЛОВА.....
9. ВЕРОНИКА НИКОЛОВА.....	22. ИВО ДИМИТРОВ.....
10. НИКОЛАЙ МАРКОВ.....	23. ЕЛЕНА АРНАУЧКОВА.....
11. КРИСТИЯНА ГЕНКОВСКА.....	24. МИРОСЛАВА КАЦАРСКА.....
12. ЛЮДМИЛА ЦОЛОВА.....	25. МАРИЯ БОЙЧЕВА.....
13. МАДЛЕНА ЖЕЛЕВА.....	